

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Зростання на світовому освітньому ринку попиту на фахівців з міжнародною, у т.ч. мовною, регіональною та країнознавчою підготовкою призвело до виділення регіоналістики в окремий синтетичний напрямок міжнародно-політичних досліджень. Стаття присвячена методології регіоналістики. Зроблено висновок, що Оскільки регіоналістика стало окремою науковою дисципліною порівняно недавно, воно активно запозичує свої методи та методики з інших наук та наукових дисциплін, поступово формуючи власний методологічний підхід.

Ключові слова: регіоналістика, країнознавство, методи регіоналістичних досліджень.

Abstract. The growing demand for the specialists in regional and country studies with language proficiency at the world educational market resulted in singling out the area and regional studies as a separate synthetic direction of international political studies. The article is devoted to the area and regional studies methodology. It is shown that as this branch of science has become a separate research discipline relatively recently, it actively adopts the methods from other sciences and academic disciplines gradually forming its own methodological approaches.

Key words: area and regional studies, methods of area and regional studies.

* кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Аннотация. Рост на мировом образовательном рынке спроса на специалистов с международной, в т.ч. языковой, регионоведческой и страноведческой подготовкой привел к выделению регионоведения в отдельное синтетический направление международно-политических исследований. Статья посвящена методологии регионоведения. Сделан вывод, что поскольку регионоведение стало отдельной научной дисциплиной сравнительно недавно, оно активно заимствует свои методы и методики из других наук и научных дисциплин, постепенно формируя собственный методологический подход.

Ключевые слова: регионоведение, страноведение, методы регионоведческих исследований.

Постановка проблеми. Глобалізація як спровокований стрімким розширенням технічних комунікативних можливостей процес ерозії географічних кордонів, соціальних та культурних систем, у т.ч. держав, а також збільшення можливостей руху осіб, інформації, грошей, товарів та послуг і формування єдиного глобального економічного простору [1] та світового ринку праці, сприяла зростанню на світовому освітньому ринку попиту на фахівців з міжнародною, у т.ч. мовною, регіональною та країнознавчою підготовкою. Якщо ще зовсім недавно такого роду фахівці знаходили себе лише в окремих професійних сферах, таких як журналістика, політична аналітика, наука та, праця на високих щаблях службової ієрархії у міжнародних організаціях і транснаціональних корпораціях; нині без них не можуть обійтися підприємства малого і середнього бізнесу, органи державної влади та місцевого самоврядування усіх рівнів, культурні і освітні заклади, релігійні організації тощо.

Останнє в свою чергу призвело до виділення країнознавства і регіональних студій в окремий синтетичний напрямок міжнародно-політичних досліджень, який займається комплексним вивченням країн,

систематизує й узагальнює різноманітні дані про їхні місцезнаходження, природу, населення, господарство, історію, право, культуру, релігію, геополітичне становище, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин [5, с. 6].

При цьому регіонознавство є одночасно і «новою», і «старою» дисципліною. «Старою» в сенсі того, що оповіді мандрівників про країни світу відомі нам, починаючи від часів Стародавнього світу, проте справді науковим напрямом, який працює на засадах наукових методів і процедур, країнознавчо-регіональні студії стають лише у другій половині ХХ століття зі зростанням попиту на фахівців, здатних швидко переміщатися з країни в країну і рефлексувати виклики постійно змінюваного мовного, природного і соціально-культурного оточення. У цьому сенсі регіонознавство є «новою» дисципліною [3, с.6].

Тому важливим аспектом регіонознавчих досліджень є питання їхньої методології. Як усяка молода наукова дисципліна, країнознавство широко запозичує методологічні підходи з інших наук, пристосовуючи їх до власного специфічного об'єкта дослідження, яким є країни як основні одиниці соціально-політичної організації світу, їхні окремі частини (райони чи внутрішні регіони) [5 с. 6], міжнародно-політичні регіони, які, за відомим визначенням К.Дойча [9, с. 55], виникають внаслідок тіснішої співпраці певних країн між собою, ніж з іншими країнами, та регіональні об'єднання країн – групи країн, співпраця яких має інституалізований характер. У той же час можна висунути припущення, що на базі методів, запозичених із інших наук та наукових дисциплін, поступово формується специфічний країнознавчий методологічний підхід.

Аналіз досліджень і публікацій попередників. Якщо сам процес виокремлення країнознавчо-регіонознавчих студій неодноразово ставав предметом дослідження у працях як зарубіжних [8, 10, 11, 13], так і українських [3, 4, 5] фахівців, то формування специфічної методології

країнознавчих досліджень поки що знаходиться на маргінесі дискурсу наукової спільноти.

Формулювання цілей статті. Тому метою нашого дослідження є систематизація методів країнознавчих досліджень і регіональних студій та з'ясування, як методи, засвоєні країнознавством з різних дисциплін, поступово, згідно з принципами теорії систем, переходять в нову якість країнознавчого методологічного підходу.

Методи, які використовуються в країнознавстві, можна систематизувати за низкою критеріїв. За критерієм загальності можна виокремити загальнонаукові (універсальні) та партикулярнонаукові або спеціальні методи. Як відомо, загальнонаукові методи використовуються в усіх науках. Спеціальні – лише в окремих з них. За критерієм доступу до інформації про об'єкт дослідницькі методи можна поділити на первинні і вторинні. За допомогою первинних методів ми безпосередньо отримуємо інформацію про об'єкт дослідження за допомогою органів чуттів. Вторинними називають методи обробки отриманої інформації з використанням різноманітних інтелектуальних процедур.

Як і в кожному напрямку наукових досліджень, в країнознавстві можна виділити два рівні: емпіричний, на якому відбувається процес накопичення фактів, та теоретичний – досягнення синтезу знань (у формі наукової теорії). Методи пізнання для кожного з цих рівнів можна поділити на три групи, грані між якими визначені приблизно: методи емпіричного дослідження; методи, які використовуються на емпіричному та теоретичному рівнях; методи теоретичного дослідження.

До емпіричних методів належать: спостереження, порівняння, вимірювання та експеримент. У країнознавстві ми можемо безпосередньо, скажімо, у мандрівках, або опосередковано, наприклад, через теле- чи радіорепортажі, спостерігати процеси, які відбуваються в країнах та регіонах світу, із промов чи відозв державних діячів знайомитися з позицією керівництва якоїсь держави з нагальних політичних питань, слідкувати за

результатами голосувань у міжнародних організаціях тощо. Результатами спостережень стають емпіричні твердження про наявність чи відсутність якихось явищ – скажімо, антиурядових виступів чи, навпаки, демонстрацій на підтримку державного керівництва, особливості раціону харчування жителів та страв місцевої кухні, специфіку крою одягу та відмінності в його орнаменталії, присутність військових на вулицях чи політичних в'язнів у концентраційних таборах, перенаселення міських кварталів унаслідок демографічного вибуху чи спустошення цілих областей внаслідок голоду або інфекційних хвороб. Результати спостережень ми можемо піддавати дії інших дослідницьких методів.

Різновидом спостереження є нарративний або описовий метод. Історичні розповіді і твори (літописи, хроніки, історичні повісті, спогади, описи мандрів тощо) дають первинну інформацію про події в різних країнах світу в тому вигляді, як вони переломилися у свідомості їхніх авторів. Але слід звернути увагу на те, що відомості з нарративних джерел менш достовірні, аніж у архівних матеріалах, статистичних даних або законодавчих актах. У нарративних джерелах і творах події нерідко спотворені або відбилися в переданні осіб, які не були їх свідками, а якщо й були, то залишили свої спогади через певний, іноді досить значний час після їхнього звершення і т.д.

Країнознавчі дослідження обов'язково передбачають узагальнення дослідником власних спостережень життя країн і регіонів світу. У процесі спостережень проводяться бесіди з місцевими жителями, працівниками органів державної влади, спеціалістами господарства, культури й освіти, свідками подій, науковими працівниками тощо, здійснюється фото- і відеозйомка цікавих і пам'ятних місць.

Інформація, зібрана в ході спостережень, може піддаватися порівнянню. Порівняння широко використовується в країнознавстві й вважається основною формою країнознавчих досліджень. Ми можемо порівнювати країни та регіони світу за найрізноманітнішими критеріями – площею території, густиною й етнічним складом населення, корисними

копалинами й природними ресурсами, релігійними й культурними традиціями тощо. Відповідно, сформувалося ціле гроно компаративістських методів та методик країнознавчих досліджень, які запозичувалися з різноманітних наук – історичне й економічне порівняння, політична та лінгвістична компаративістика, співставлення культур і духовних традицій, порівняльно-інституційний аналіз тощо.

Суттєву роль у країнознавчих дослідженнях відіграють різноманітні види вимірювань. Скажімо, ми можемо вимірювати чисельність населення якоїсь із країн світу, площу її території, середню температуру повітря та інші метеорологічні показники тощо. Різновидами вимірювання є низка статистичних методів, запозичених із одного з підрозділів математики – математичної статистики. Вони особливо широко використовуються в країнознавчих дослідженнях (у т.ч. при здійсненні оцінки потенціалу країн світу, перевірці гіпотез щодо їхнього розвитку тощо).

Порівняно рідко в країнознавчих дослідженнях, як і в решті соціальних наук, застосовується такий емпіричний метод, як експеримент. Експеримент передбачає вивчення об'єкта шляхом активного і цілеспрямованого впливу на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення тієї властивості, яка цікавить дослідника. Оскільки об'єктом країнознавства, як і інших суспільних наук, є великі групи людей, експерименти тут є рідкісним явищем. Коли в науковій літературі говорять про т.зв. «соціальні експерименти», йдеться про явища не наукового, а політичного характеру. Виняток становить розроблений соціологами метод фокус-груп, проте й він практично не застосовується в країнознавчих дослідженнях.

До методів, які застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень, належать переважно методи, опрацьовані в рамках логіки – абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання.

Абстрагування – це відхід на мисленнєвому рівні від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень, елементів у об'єкті дослідження і

виділення тих його рис, які цікавлять дослідника. Абстрагування лежить в основі формування системи наукових категорій, зокрема, визначення таких понять, як країна, край, держава, залежна територія тощо.

Аналіз – метод пізнання, який дає змогу поділити об'єкт дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості і відношення). Синтез, навпаки, передбачає з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Оскільки країнознавство є синтетичною науковою дисципліною, аналіз і синтез є потужними методами країнознавчих досліджень. Адаже шляхом вторинного синтезу інформації, яка отримана різними науками, але стосується об'єкта саме країнознавчих досліджень – країн та регіонів світу, а також їхніх об'єднань чи груп – ми отримуємо країнознавчі характеристики.

Як будь-які наукові дослідження, для отримання нового знання країнознавство здійснює науковий пошук шляхами індукції та дедукції. Дедуктивною звать таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елементу множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ. Під індукцією розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому. Дедукція та індукція – взаємопротилежні методи пізнання. В ході дослідження наша думка постійно рухається шляхом дедукції від загального, вже відомого нам, до конкретного – зібраних нами фактичних даних. Потім відбувається індукція нового знання, яке знову дедуктивно порівнюємо із фактичними даними, й далі знову йдуть індуктивні висновки та їхня дедуктивна верифікація. Багато тактів індукції-дедукції дають, у кінцевому підсумку, можливість якіснішого осмислення об'єкта дослідження порівняно з нашими попередниками.

У країнознавчих дослідженнях широко використовується моделювання. Картографування й використання карт із символічними позначками, побудова схем і таблиць, типологізація й систематизація країн на основі виокремлення запропонованих відомим німецьким соціологом М.Вебером «ідеальних типів» [14, с. 190–191] – все це приклади моделювання в країнознавчому дискурсі. Особлива роль серед перерахованих методів належить картографуванню. Це – один із найпоширеніших методів дослідження в країнознавстві. Картографування відоме з найдавніших часів, але значення особливої форми просторового моделювання воно набуло у модерній науці. Адже карта, картосхема – це логічна образно-знакова модель території, яка цілеспрямовано відображає об'єкти, явища, зв'язки і взаємозалежності, які характеризують відповідний терен. Карта виконує подвійну роль: вона виступає і результатом досягнутого рівня знань про територію, об'єкти та явища, які до неї належать, і інструментом дослідження, який дає змогу шляхом умовиводів піднятися на вищий ступінь пізнання.

До методів теоретичних країнознавчих досліджень належать: ідеалізація, формалізація, аксіоматичний метод, гіпотеза та припущення, теоретизування, діалектичний, історичний, генетичний та системний підходи.

Як відомо, ідеалізація – це мисленнєве конструювання об'єктів, які не існують у дійсності або практично нездійсненні. При цьому мета досягається завдяки простому абстрагуванню (наприклад, поділ світу на країни, географічні, історичні, політичні чи культурні регіони тощо), багатоступінчастому абстрагуванню (на зразок уявлення про «систему міжнародних відносин»), переходу подумки до кінцевого випадку у розвитку якоїсь властивості, скажімо, поняття «абсолютно незалежної держави» в системі міжнародних відносин (хоча в реальності таких держав просто не існує) тощо.

Формалізація є базою для широкого застосування статистики та інших математичних методів і підходів, а також опрацювання великих масивів даних, у т.ч. і в країнознавчих дослідженнях.

Як в будь-якій науці, отримання нового знання здійснюється шляхом висунення припущень та формулювання відповідних гіпотез. Далі висунуті гіпотези піддаються всебічній критиці та перевірці. Критика дозволяє виявити ті їх моменти, які можуть виявитися уразливими. Перевірка ж гіпотези досягається за допомогою якнайстрогішого випробування цих уразливих місць. Критика й перевірка йдуть поряд, і гіпотеза зазнає критики із самих різних сторін. Якщо результат перевірки свідчить про недостовірність гіпотези, вона спростовується як помилкова. Ті гіпотези, які чинять найбільший опір критиці, і які, на думку більшості науковців, пропонують у даний момент найпереконливіші докази істинності порівняно з іншими гіпотезами, визнаються науковими теоріями і, за відомим висловом К.Поппера, «можуть... бути визначені як «наука» даної епохи» [12, с.239].

Накопичення наукового знання являє собою, в основному, еволюцію в напрямку постійної побудови та спростування все досконаліших і досконаліших теорій. Вони дають нам якіснішу й глибшу інформацію про дійсність. Тобто, вони усе більше наближаються до істини, якою є, по можливості, повне та об'єктивне віддзеркалення якогось явища у нашій свідомості.

Аксіоматичний метод побудови наукових теорій передбачає, що деякі твердження приймаються без доведень, оскільки вони не можуть бути доведені (вони називаються аксіомами), а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил і процедур. Саме на базі аксіом функціонують системний, структурно-генетичний, діалектичний, історичний, та нормативний підходи.

Системний підхід, започаткований працями Л. фон Берталанфі [7], виходить із аксіоматичного твердження, що будь-який об'єкт навколишнього світу – Всесвіт в цілому, Землю, моря й океани, державу й країну, можна

аналітично представити, застосувавши моделювання, у вигляді системи – сукупності елементів і взаємозв’язків між ними. Тоді взаємозв’язки між елементами зручно розглядати як структуру системи, а ті зв’язки й елементи, які не належать до системи, як її середовище. Оскільки кожен елемент всередині системи також можна розглядати як систему, то кожна система перетворюється на складне багаторівневе явище, що включає в себе велику кількість підсистем різного рівня. Для кожної з цих підсистем система верхнього рівня становитиме середовище. Якщо розглядати системи як динамічне явище, то можна аналізувати процеси всередині системи, її взаємодію із середовищем, досліджувати функції кожного з елементів системи тощо. Принцип системності наголошує на тому, що об’єкт дослідження повинен розглядатися у взаємозв’язку всіх його елементів і в його зовнішніх зв’язках.

Необхідність застосування системного підходу в країнознавчих дослідженнях пояснюється тим, що пошук часто проводиться в умовах невизначеності, яка виникає внаслідок значної кількості чинників, які не завжди або не всі можна кількісно оцінити. Тому існує необхідність висунути альтернативні рішення, а потім провести їх аналіз з метою вибору найефективнішого. Принципи системного аналізу дають змогу встановити вади старих традиційних підходів для постановки і вирішення нових проблем чи завдань, а також сформулювати нові завдання, проблеми, їхні структурні й типологічні характеристики, обґрунтувати дослідницькі програми.

Діалектичний підхід, розроблений у сучасному вигляді у ХІХ ст. німецькими вченими Г.В.Ф.Гегелем, К.Марксом, Ф.Енгельсом та їхніми послідовниками, виходить із аксіоматичних уявлень, що 1) світ навколо нас, у тому числі країни й регіони на земній кулі, знаходиться у постійних змінах та розвитку, причому цей розвиток є поступальним від нижчих форм до все вищих (принцип розвитку); 2) все пов’язано з усім, і лише обмеженість людського знання не дозволяє фіксувати існуючі взаємозв’язки (принцип загального взаємозв’язку); 3) всі об’єкти навколишнього світу слід

розглядати як єдність внутрішніх протилежностей (за аналогією до полюсів магніта), які неминуче виникають всередині кожної єдності і є джерелом її розвитку (т.зв. «закон єдності й боротьби протилежностей»); 4) розвиток відбувається шляхом поступового накопичення кількісних змін, які на певному етапі переходять у якісні, причому такий перехід має стрибкоподібний характер (т.зв. «закон переходу кількісних змін у якісні»); нарешті, 5) процес розвитку має поступально-повторюваний характер за формулою «теза – антитеза – синтез», тобто від прогресивних змін через спробу повернутися у попередній стан і до часткового збереження змін, що надає йому спіралеподібної форми (т.зв. «закон заперечення заперечення») [6, с. 123-124].

Історичний підхід ґрунтується на аксіоматичному принципі історизму, згідно з яким усі явища дійсності, у тому числі країни й регіони світу, а також їх об'єднання, слід розглядати у динаміці їхнього існування в часі й відповідних змін. При цьому їхній розвиток сприймається як закономірний круговий, лінійний чи спіральний процес, у якому можна виокремити окремі етапи, та який відбувається у відповідних конкретно-історичних умовах, які можна дослідити. Важливим також є принцип конкретності, згідно з яким об'єкт має вивчатися із урахуванням неповторності його змісту, визначеності місця і часу формування й розвитку. Принцип опори на історичні джерела ставить перед дослідником завдання отримувати інформацію про об'єкт дослідження із вірогідних джерел, а принцип історіографічної традиції вимагає вивчати об'єкт дослідження із урахуванням результатів його попереднього наукового опрацювання. Невід'ємною складовою історичного підходу є періодизація, тобто розбиття часу існування об'єкта дослідження на окремі періоди за певними критеріями.

Історичний підхід знаходить широке застосування в країнознавстві, адже багато рис сучасного становища тієї чи іншої країни, особливості її економіки й господарського життя, суспільно-політичних інститутів, своєрідність традицій, мистецтва, мови, народної творчості визначаються

особливостями її історичного розвитку. Тому історичний розділ є обов'язковою складовою частиною країнознавчих характеристик.

На базі системного, історичного й, певною мірою, діалектичного підходів виникли структурно-генетичний та історично-генетичний підходи. Вони передбачають перехід від простого опису до пояснення походження та тенденцій розвитку обраного об'єкта. Залишаючись за формою вираження інформації описовими, генетичні підходи за своєю природою є аналітично-індуктивними. Вони дозволяють показати причинно-наслідкові зв'язки, закономірності історичного розвитку в їхній безпосередності, а історичні події та особистості охарактеризувати в їхній індивідуальності та виразності.

Структурно-генетичний підхід намагається пояснити об'єкт, аналізуючи зміну і розвиток його складових. Історично-генетичний підхід передбачає послідовне розкриття властивостей, функцій і змін досліджуваного об'єкта реальності, скажімо, певної країни, в процесі історичного розвитку. Цей метод дозволяє найбільшою мірою наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта дослідження. При цьому історичне явище відображається у найбільш конкретній формі. Пізнання йде послідовно від одиничного до особливого, а потім – до загального.

З правознавства й теології у більшість наук, включно з країнознавством, увійшов нормативний підхід, в основі якого лежать поняття «норми» – твердження про бажаний стан чого-небудь і «девіації» – відхилення від обраної норми. При цьому слід розуміти, що те, що ми визнаємо нормою, залежить від мети суб'єкта (дослідника, законодавця тощо), а не є чимось позитивним, правильним, благом саме по собі. Рангування країн світу на основі будь-яких критеріїв, їхня типологізація і систематизація – все це здійснюється на основі нормативного підходу.

Окрім загальнонаукових методів, у країнознавстві використовуються партикулярні – специфічні, запозичені переважно з географії та історії, але також і з інших наук.

З географії до країнознавства увійшов хорологічний (просторовий) підхід, в основі якого лежить уявлення про взаємозв'язки у просторі. Він дозволяє розглядати кожен географічний регіон як специфічну територіальну єдність географічних умов, природи й населення, що там проживає, та передбачає його комплексне вивчення.

З географії також походить картографічний підхід, який передбачає відображення земної поверхні у вигляді карт із прив'язкою до цієї спрощеної моделі інших явищ – розміщення природних ресурсів, населення тощо.

З науки про довкілля було запозичено екологічний підхід, який розглядає країни світу та їхню взаємодію під кутом зору раціонального використання ресурсів та організації оптимального середовища для мешкання людей.

З етики запозичено гуманістичний підхід, який нормативно зосереджує увагу на понятті людського блага як вирішального критерію оцінки явищ і процесів, що відбуваються в країнах та регіонах світу. Відповідно, ставляться завдання розкрити спосіб життя людини в країнах світу, при цьому беруться до уваги охорона здоров'я, тривалість і якість життя, духовний і гуманітарний потенціал; розвиток сфери виробництва розглядається через призму забезпечення високого рівня добробуту; природне середовище розглядається, перед усім, як середовище трудової діяльності й повсякденного існування людини.

Таким чином, характер синтетичної наукової дисципліни значною мірою визначає особливості методів регіональних досліджень. Оскільки регіоназнавство стало окремою науковою дисципліною порівняно недавно, воно активно запозичує свої методи та методики з інших дисциплін, поступово формуючи власний методологічний підхід, який спирається, по-перше, на загострену увагу до внутрішньополітичних процесів у країнах світу, по-друге, на пояснення зовнішньої політики держав, виходячи не з макrorівня міжнародної системи, а з мікрорівня внутрішніх політичних процесів, функціонування економічних, правових і суспільнокультурних

інститутів, і, нарешті, по-третє, підкреслює при дослідженні внутрішньої і зовнішньої політики значення природно-географічного середовища та духовно-культурної специфіки кожної держави.

Непересічне значення у процесі наукового пошуку має формування найоптимальнішої методики дослідження. Відбір і раціональне застосування наукових методів є запорукою успішності кожного дослідження. Опрацьовуючи науково об'єкт дослідження, не слід обмежуватися тими методами, які застосовували попередники, слід шукати принципово нові підходи або запозичувати методи з інших наук.

Список використаних джерел

1. Коппель О.А. Глобалізація / О.А.Коппель // Українська дипломатична енциклопедія: у 5-ти т. / редкол.: Д.В.Табачник (голова) та ін.; худож.-оформлювач О.М.Іванова. – Харків: Фоліо, 2013. – Т. 1. – С. 472-473.
2. Країнознавство: Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / В.П.Крижанівський, М.С.Дорошко, В.І.Головченко та ін.; за ред. М.С.Дорошка. – К.: «Знання», 2012. – 439 с.
3. Країнознавство: теорія та практика. Підручник / Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.
4. Крижанівський В.П. Країнознавче дослідження / В.П.Крижанівський // Країнознавчі студії. – К.: ІМВ, 2007. – С. 4–13.
5. Масляк П.О. Країнознавство: Підручник. – 2-ге вид., випр. / Масляк П.О. – К.: Знання, 2008. – 292 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Энгельс Ф. Диалектика природы. 1873-1882, 1886 / Энгельс Ф. Под наблюд. ред. Д.Розанова. Техред. М.Пиотрович. – М.: Фабрика книги "Красный пролетарий" издательства ЦК ВКП(б) Партиздата, 1934. – 303 с.
7. Bertalanffy L. von. General System theory: Foundations, Development, Applications. – 1st ed. / L. Von Bertalanffy. – N.Y.: George Braziller, Inc., 1968. – 289 p.

8. Cumings B. Boundary Displacement: Area Studies and International Studies during and after the Cold War / B.Cumings // Bulletin of Concerned Asian Scholars. – 1997. – 29. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/cumings2.htm>.
9. Deutsch K. W. On Nationalism, World Regions, and the Nature of the West / // Mobilization, Center – Periphery Structures and Nation-Building. A Volume in Commemoration of Stein Rokkan / Deutsch K. W. Ed. by Per Torsvik. – Bergen – Oslo – Tromso: Universitetsforlaget, 1981. – P. 51–93.
10. Kuijper H. Area Studies versus Disciplines: Towards an Interdisciplinary, Systemic Country Approach / Kuijper H. // The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences. – 2008. – Vol. 3. – Issue 7. – P. 205–216.
11. Miyoshi M. Learning Places, The Afterlives of Area Studies (Asia-Pacific: Culture, Politics, and Society) / Miyoshi M. H.Harootunian (Hrsg.). – Durham u.a.: Duke University Press, 2002. – 424 p.
12. Popper K. A Evolutionary Epistemology / // Evolutionary Theory: Paths into the Future / Popper K. Ed. by J. W.Pollard. – Chichester and New York: John Wiley & Sons, 1984. – P. 239-255.
13. Szanton D. L. The Origin, Nature and Challenges of Area Studies in the United States / Szanton D. L. // The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines, ed. David L. Szanton. – Berkeley, CA: University of California Press, 2004. – P. 10–11.
14. Weber M. Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. – 3. Auflage / Weber M. – Tübingen: J. C. B. Mohr, 1968. – S. 190–191.